

FALUSI MÁRTON
Business class

A stockholmi nemzetközi írótalálkozó margójára

„És tudtam azt is, hogy megfeketedő aszalt-szilva-arcával én még megjelenek zúzmara-fényű csillárok alatt, kocsonya-dajkáló diplomata lakomákon, hol salátalevélbe göngyölve az ő korán leszüretelt emlőit is föltálatják.”

(Csoóri Sándor: A látogató emlékei)

Öt napig nem mert szemet hunyni, legfeljebb néhány órányit pillantott olykor-olykor Stockholm elnehezült fénye. Mintha itt északon, 2008-ban a teremtés végre beveződött volna, s az éjszaka utómunkálatait is felfüggesztenék, mert éjszaka és nappal különválasztása csupán munkamódszerűen szolgált. Egyetemes világosság honolt. Letisztult, lekerekített formákban zárult, sebesen futó, keményen sodronyozott ívekre feszült a világ. Vélegességének látszata riasztott, azé a bölcsességé, mi mindent elmondott már, elbeszél, leírt, jellemzett; és utolsó, felszabadult játékához meghívja társait is, az összegzéshez. A látkép ábrándos páráján áttűnik Európa, sőt az egész földgolyó valamennyi királyi palotája, hidja, operája, kikötője, parlamentje, katedrális. Ilyenek az euró-bankjegyek; az euró, melyre nekünk, magyaroknak még helyesírásunk sincs, vagyis igaz szavunk sem. Ábrák elvontságukban emlékeztetnek az európai stílusirányzatok egyikére-másikára, hogy bármelyik nemzet a maga építészeti remekműveire ismerhessen. Az építészeti eszperantója: a tizeuróson boltíves kapubéllet (a chartres-i katedrális királyportálja?), a húszason gótikus rózsablak (a Notre Dame-é?), az ötvenesen klasszicista homlokzat-rész, mely díszelgetne bárhol Európában. De vajon írhatjuk-e magyarul hosszú ó-val a pénznemet? Stockholmban IKEA-bútorok mindenféle; vasszín, üveg és tömör nyersfa. Gömbölyű és szögletes határozottság, pontosabban *a* gömbölyűség és *a* szögletesség maga mint világnézet. Semleges spotlámpák, a mosdókagylók felett lassónyi gégecsövek, ipari mennyiségű polc, fiók. Nagyszabású terekben markáns, sőt túlhangsúlyozott idomok, akárha évezredek tektonikus mozgásai gyúrték, hasították volna az enteriört. Nem közölnek és ráébresztenek, csak felidéznek és előhívnak. A kultúrák utáni magabiztossággal, a kultúrák előtti ősnyelven.

Nem szükséges körülnézmem, mielőtt lelépek a járdáról, az autók dudálás helyett fékeznek. Azt hinném, a gondolatok is ilyen szabadon, szoros határőrizetet kijátszva nyargalják keresztül a jobb- és balféltekét, a világ országaiból idegyűlt írók, költők, fordítók koponyáját. Repülőgépem hangtalanul siklott át a Schengennel beolajozott forgószeleken. Egyedül a

magyar tranzit diszkrét tejüvege mögött pakoltatták ki csomagomat sistergő fülű rendőrök „szűrőpróbaszerűen”, de a vegzálásért hazafelé busásan kárpóoltak. Nem így két hónapja, mikor Európa földrajzi középpontja felé igyekeztünk, Kárpátaljára, előbb Mezőváriba, majd Beregszászra. Gépfegyveres ukrán katonák vettek üldözőbe, mert behajtottunk a sorompóval lezárt sáv melletti – egyébként zöld utat jelző – másik sávon az ukrán állam felségterületére. Errefelé a magyar a pénz nyelve, nemcsak a szórványba toloncolt kisebbségé, hiszen az ukrán határőrök a három ellenőrző pontból kettőnél kérnek csúszópénzt az átkelésért, folyékony magyarsággal, választékos stílusban. Ukrán–angol két-nyelvű formanyomtatványok lepedőit terítik elénk, akik nem vagyunk hajlandók tudomásul venni: itt ezzel a mellékessel foltozzák a szociális hálót. Svédország azt a luxust is megengedheti magának, hogy írókkal urizáljon.

A konferencia közös nyelve mi más lehetne, mint az angol; Mats Söderlund költő, a Svéd Írószövetség elnöke virtuóz szpíker, anyanyelvi szinten használja leghatásosabb szónoki fordulatait. Öt évig szervezkedett maroknyi csapatával a világ írószövetségeit megkeresve, eljőnnének-e „Skandinávia fővárosába”, ha szállásukat, sőt csaknem egész tartózkodásuk költségeit ők és nagylelkű szponzorai állják. Ki merné feltételezni, hogy létezik a glóbusznak olyan fertálya – bármily zseb-kendőnyi is az –, ahová az angol nyelv nem szivárgott be, s így kimaradt? Aki tolmácsolásra szorul, előadó, azt fintorgó gyanakvással fogadja az összesereglett nagyerdemű, s méltán részesül komoly elismerésben, aki angolul perfekt, sziporkázó, könnyedén hajlítja mondatai lejtését, így nem ritkán tanár az USA valamely egyetemén. Angolul gondolkodik-e a világíró, vagy akár – maradjunk ennél – az európai író? Ha igen, hogyan őrzi meg anyanyelve felfogását, világképét, filozófiáját? Ha nem, azt zengi-e nekünk a pódiumról, amit valóságosan akar, gondol, vagy egy neutrális, tankönyvi-újságírói angol világdialektus gondolkodik helyette? A „WALTIC Resolution” egyik tézise a „freedom of expression” (a kifejezés szabadsága). Annyit jelentene, hogy a szabadság hivatalos nyelve az angol? Angolul gondolkodni, érzékelni pedig annyit tesz: szabadnak lenni? Talán csak a magány nyelvét és testét felöltő szabadság valóságos, ha a másokhoz fordulás öncsonkolással jár.

Hivatalos programjaink – előadások és szemináriumok – menetét nem zökkentik grammatikai egyenetlenségek, rázkódtatják szemantikai kátyúk: a szereplők felkészültek, jegyzetkből olvasnak, zsigeri megszokásból reagálnak. Ki-kí amit megért, az az övé. Egy norvég európai, sokáig nemzeti parlamenti képviselő, az ottani non-fiction szövetség elnöke lelkenedve közelít hoz-

zám. A hetvenes években tanult a Marx Károly Egyetemen, tanulmányozta gazdasági átalakulásunkat is. Magyar politikusokkal dolgozott együtt, ám mikor róluk kérdezem, lehorgasztott fővel hallgat. Nincsen kedvező véleménnyel helyzetünkről, de forradalmi megoldásokat ő sem ajánl bajainkra. Kollégája mosolyogva érdeklődik, melyik szervezetet képviselem, „right wing or left wing?” – ennyit tud a magyar politikáról. Válaszomat hallva biztosan elkönnyvel valaminek, mégis úgy tesz, mintha csak viccelődne. A multikulturalizmus részesül a legnagyobb hátbaveregetésben, az, aki több kultúrában is otthon érzi magát. Egy indiai-olasz író nő gusztusa példaértékű: csilivel eszi a pasztát. De bizonyít-e bármit a két-, háromlakosság; nem fekszi-e meg gyomrát az ebéd annak, ki az összes menüt végiglakmározza? Lehet-e végtelen az ízlés?

Nevezetes „coffee break”-ek sombrero-átmérőjű zöldsalátái, karperec-hurkolatú pritaminpaprikái, kék, lyukas, penészes, francia, görög, holland sajtömbjei, magvas, teljes kiőrlésű, párnás bélű bagettjei katalizáló hatására sem csak az azonos nyelven beszélők kapcsolódnak össze társasággá. Miről lehet diskurálni vadidegen írókkal, akik (kortárs?) magyar szerzőket hírből sem ismernek, bár büszkén újságolták magyar társaim, hogy valahol felmerült Esterházy neve, és valaki másé, akiről viszont meg én nem hallottam soha? Egy kis írószövetség elnöke a híres ünnepély helyszínén, a Blue Hall-ban rendezett fogadáson megkérdi tőlem, van-e Nobel-díjas írónk. Szemérmes válaszomat rögtön elsodorja egy tovalibbenő, flitteres stóla. Időjárás, foci EB, felszínes, néha mélyenszántó nemzetkarakterológiai eszme-futtatás. Névjegykártya csere-bere-fogadom, traccsparti a szervezet jövőjéről: l’art pour l’art konspiráció. Elszórt bocsánatkérések régi nemzeti bűnök miatt, melyekre illetlenség ilyenkor emlékezni, de a protokolláris felejtés finom öltésekkel tovább szőhető, hatalmas témákat húz ki lábunk alól.

Az ukrán makadám a masszív, tízéves Volvónak is csaknem kardántörést okozott, pedig az még nem a bekötőút volt Mezőváriba. Honnan tudhattuk volna, hogy a minket leintő katona nem újabb kenőpénzért kuncsorog, hanem haza szállíttatná magát Beregszászra a szabadságolásból? Kérdés nélkül pattant be a hátsó ülésre, és már hadarta az útirányt; tekintete mégsem parancsoló volt, inkább elgyötört, halványan derengő, akár az éjszakai szürkület északon. Szikárságuk gyakran egyenesen vezénaságnak tetszett, a kora tavaszi hidegben télikabátokba burkolóztak a Mezővári II. Rákóczi Ferenc Középiskola végzős diákjai, akiket a rendhagyó irodalomórára tereltek együvé egy málladozó vakolatú osztályterembe. Fiatalabbaknak látszottak koruknál, de nem eslettnek; inkább mintha a miénktől eltérő klímához, viszontagsá-

gokhoz, föld alól csapkodó viharokhoz szoktak volna. Másik földrészre érkezünk, hittérítő konkvisztádorok. Megrémültem. Szókimondó, helyenként pikáns és bizarr verseim, amiket felolvasni hoztam, sehogyan sem illeszkedtek ebbe a környezetbe. Más nyelven íródtak.

Mit mondhat nekik, tizenhét-tizennyolc esztendő kárpátaljai kisebbségi magyaroknak, amit jogász-ság-költő-ség, magas erkölcs és póre nemiség viszonylatában sejtetek verseim? Hirtelen túl fiatalnak is találtam őket ehhez, pedig ha visszagondolok, ostobaság lehet az efféle lelki okvetetlenkedés. Akkor azonban mindennél valóságosabb érzés volt. Soha máskor nem éreztem magam „pesti irodalmárnak” – Stockholmban, és nyugaton általában, földszagú kelet-európaiságom feszélyez és ad tartást egyszerre –, de akkor nagyon; főként mikor a robusztus, kérges tenyerű fizikatanár két kiragadott verssorommal faggatott, mi a véleményem Kárpátalja és az anyaország különbségéről. Nem érzem-e találónak, hogy „mezítlás Pest” és „világoskék Buda”? Hülyeségnek hat ma már, miért féltem azt a két sort felolvasni, melyek a *Sátán fattya* című regényt idézték bennem, és hasonlítóként használtam a költészet metafizikáját költözésemmel összeházasító versben: „lerohant lányok kentek így / arcukra vénséget félelmükben”.

Kelet felé tartva erősödik vonzása a József Attila-i gyémántengelynek (nem hiába van Kárpátalján Európa középpontja), mágneses tere nő a szavaknak, izomduzzasztó súlya, keservesen megfekszik a lelket, mint gyomrot az oldalassal, kolbásszal, kakastaréjjal megbolondított kolozsvári töltött káposzta. Vagy csak a magyar lélek, a magyar szó magnetizálódik? Mezőváriban éltem át először igazán, hogy a szavaknak topográfiai kiterjedésük is van. „Addig tart az állam, ameddig a költő szava elér” – fogalmaz Arisztotelész állambölcselete. Meddig tart Európa, meddig az európai író szava? Nyugtalan vagyok. Nem tudom eldönteni, Nyugat- vagy Kelet-Európa otthonosabb-e számomra. Nyugat csalogatóbb, hivalkodóbb, tőle sok a tanulnivalónk; de a mondanivalónk egymásnak, mintha kevés vagy csupán felszínes lenne.

Bonniers-ék az általuk kiadott írók – stílusukhoz alkalmazkodóan akadémista, minimalista, vagy éppen szürreálisan karikírozott – portréit rendre kiakasztgatják tengerparti villájukban, ahol roskadozó asztalokkal várták az EWC (European Writers’ Council) küldötteit. Övék Svédország legnagyobb kiadója, de Stockholm egyik legimpozánsabb külvárosi rezidenciája is. Kiállítóteremnek nézné bárki, amint megmustrálja a svéd kortársak arcképcsarnokát, a pallérozott műgyűjtőjük dicséretére való kisplasztikákat, s ahogyan végiglépdel a kavicsos sétányon, amit párhuzamos csíkokba gereblyézett az egyenruhás kertész. A Bonniers-villa tárgyaihoz egyenként jelzők tartoznak, nem is akármilyenek. Informális találkozáshoz illő, kifogásta-

lan tweedzakóban fogadott bennünket a bejáratnál Mr. Bonniers, a tulajdonos, aki itt született egy régebben épült szárnyban, a tengerhez közelebbi fronton, és aki az illendő tréfalkozás szabta határokra véletlenül sem túllépve megjegyezte, hogy itt is akar meghalni. A tréfa aztán több éltesebb hölgy nyelvét csiklandozta, az után tudakozódtak, házigazdánk vajon nős-e, s a csevegések kötelező eleme lett később erősen sajnálkozni azon, hogy igen. Svédasztalhoz terítettek, mi máshoz. Tenger gyümölcsei: rózsaszín, csigavonalban feltekert lazac, ráksaláta. És porhanyós ürücombok; a csont végénél leheletnyi fóliaborítással, mint a teniszütők gripje: legyen gyengéd ujjainkhoz. Poharam ürültével ott támadt egy pincér, aki utánatöltött a méregdrága szicíliai vörösborból.

Végre igazán európai írónak érezhetem magam, még édesanyám kincstári laptopját is kölcsönkértem, amit a logopédiai intézet bocsátott rendelkezésére, de amit Stockholm felé nem merem a fedélzetre vinni kézipoggyászként, mint egy gyakorlott európai író, hanem gondosan bőröndömbe rejtettem. A tranzitban megvettem a Newsweek új számát, hogy európai horizont aranyozza szemüvegem keretét, meg a napfélkelte. Ilyenkor hordok okulárét, Nyugat-Európa megérdemli a figyelmet. A Magyar Narancs kulturális valósága is meghökkent, egy menő DJ-vel készített interjú körül bujkál, legyeskedik a magyar irodalmi slágerlista, internetes szavazatok alapján készült; „Borbély mindent visz”, de „a világirodalom továbbra is rosszul szerepel”, továbbá „nálunk, úgy tűnik, a Nobel-díj is smafu”. A Népszínház utca túlsó sarkánál, a Teleki tér vonzaskörzetében működik egy lóversenyfogadóiroda, előtte tucatnyi, padon fetregő, padkán ücsörgő, reszketeg kezű, vörös fejű bukméker. Lepukkant lovi-világ, a régi ügető helyén bevásárlóközpont. Micisapkájukat földhöz vágva bolondjai, szerelmesei átnyergeltek volna a kortárs magyar irodalomra?

Stockholmban nem szabadulhattam az érzéstől, hogy mindaz, ami közös témát jelenthet a sokféle írónak, nem más, mint a közös téma keresése maga. Fogást azonban egyik előadó sem talált rajta. Nem kétséges, hogy elirigyelték a világhír ragyogását a szórakoztatóipartól és a nyelvhez nem kötött társművészetektől. Mi a válaszunk arra, ha az irodalom természete kilöki magából a világpiacon rendezőelvét? Közgazdászaink a *helyettesíthetőség* fogalmát vezették be annak megállapítására, vajon két termék azonos piacon verseng-e. Lehetséges, hogy egy afrikai, indiai, kínai, vagy akár csak a magyar és a német alkotások sem egymás vetélytársai, ergo: össze nem hasonlíthatók? Vagy ha igen, létezik-e „bázisnyelv”, amin közösen mérlegelhetnek?

Egymás mellett élő nyelvek esetén sem biztatóbb a tapasztalat. A Román Írószövetség roppant agilis küldötte

homlokráncolva, tekintetét a messzeségre függesztve keresi a nevet emlékezetében. „Valami Istvánnal” dolgozik együtt, magyar író, de a vezetékneve sajnos nem jut eszébe. Könnyen rájövünk, hogy kire gondolhatott. Egy hónapja jártunk a *Hollóidő* nagy erdélyi írójánál a Hitel kolozsvári estje után. Előbb az összekoszolt képű gyerekekkel bandázó Szamos-parti lakótelep egyik épületének legfelső szintjén, majd békés kalotaszentkirályi nyaralójában. Semmi fölösleges pompa az illatos faházban, világos paraszti elegancia mindenütt, gondosan kipuhított rend, a tárgyak belső törekvéseinek teret nyitó. Tornácán jólesett a nyugalom, hiszen előző éjjel kivilágos-kivirradtig barangoltunk az egyik ifjú magyar művész érdekltségébe tartozó belvárosi szórakozóhelyek dzsungelében, ahol a költő maga vezetett újabbnál újabb utakra. A Bulgakovból egy bezárt komplexumba kalauzolt, amit alig tinédzsernek látszó üzletvezetője, bizonyos Nyuszika úr ölelő vendégszeretettől áthatva kinyitattott. „Itt bármeddig maradhatunk” – így a szomszédvár, a Bulgakov tulajdonosa, aki kifejtette, hogy ő már seftel, vállalkozik, investál, kivont tőkével küzd, tárgyal és irányít, nemigen költő többé, legfeljebb néhanapján. Egyébként lealacsonyítónak érzi a „határon túli kisebbségi” stigmáját, kikéri magának, hogy segíteni akarjanak rajta, a Pestikek söröket fizessenek neki, de mi legyünk nyugodtak, minden italra az ő vendégei vagyunk. Gáláns európai gesztus.

Mezőváriba több raklap könyvvel érkezünk szeretetsomag gyanánt, nem kis ijedelmet okozva a kortárs magyar irodalomban járatlan, de a járműveket illesztékekig átkurkászó határőröknek. Kötetemből immár ott is elhelyeztem egy példányt, akárcsak Stockholmban, ahol felajánlott könyvért ugyanaz járt cserébe; szabadon választhattam a zsúfolt polcokról. Egy angol nyelvű bangladesi novellásköteten akadt meg a szemem, mert mihez is kezdenék a Pan African Writers' Association anyanyelvű kiadványaival? Ízig-vérig arab világ angol közvetítő nyelven: mennyit fogok fel belőle? Néhány óra múltán visszazéztem, az én könyvemem még nem választották, pedig szép a borítója: nemzetközi zöld, közérthető Chagall.

Sem itt, sem ott nem kellett fizetnünk, a ház állta a cehtet. Az általános- és középiskola menzáján forró erőleves, meglepő ízű fasírtgolyócskák, savanyú káposzta. Nagy csáberőt jelent a helyi kisebbség kisebbségének, mert addig taníttatják gyerekeiket, ameddig a felpúposodott műanyag asztalokon ingyenesen gőzölög az ebéd, negyedik osztályos korig. Stockholmban a harmadik világ szegényeinek tanuláshoz való joga áll a mozgalom központjában; a jelige: „literacy is a way out of poverty”. Kárpátalján annak, aki kezdeni akar valamit az életével, ajánlatosabb ukránul tanulnia, „Hungarian literature is a

way towards poverty”. Magyarországon a cél: bekerülni a világirodalomba, vagyis az európai irodalomba, vagyis Berlin tanulmányozható szubkultúrája lenni, „csak lovait kereső kisfiúnak ne lenni”. Kit fordítanak? Akire igény van? Egy író panaszodik, hogy Harry Potter- és Grisham-könyvek mindenfelé, amerre lát a külföldi irodalom könyvesbolti részlegén. A vérbeli európai szépiro-
nak nem mindegy, milyen nyelveken nem olvassák?

Minden anyanyelv egyenjogú, ugyanarra tesz képessé, beköti a metapszichológiai áramköröket: sajátos állapotban rögzíti a felfedezésre váró, szavakká formálódó világot. Az anyanyelvüket beszélők viszont korántsem egyenlők. Nyelvtanuló külföldi útjaimon számtalanszor elképzeltem, milyen lenne, ha az én anyanyelvemet akarná mindenki elsajátítani, az én kiejtésemet utánoznák le-
esett állal, az én életstílusomat irigyelnék.

Az EWC angol nyelvű közgyűlésén megtárgyaltuk a közös ügyeket, melyek a jog és a közgazdaságtan angol nyelvére absztrahálhatók. Mi történjen, ha a Board (elnökség) valamely tagja a munkavégzésben tartósan akadályoztatva van, mi tévők legyünk a deficittel, ki mennyi tagdíjat fizessen. Milyen megoldások találhatók a szerzői jogi problémákra a digitális térben, az erőfő-
lénnyben levő kiadókka szemben, a nyilvános haszon-
kölcson bevételeinek arányos elosztására. Mind-mind lényeges kérdés, de válaszoltunk-e már az ezeket megelőző, indiszkrét kérdéseinkre? Mi az, ami a felvilágosult szlogenek, a jólnevelt kedélyek és a joggá dermedt formulák mögött *ugyanaz* bennünk?

Akárhogy csürte-csavarta egész munkásságát egyetlen kérdőjelle görbítve a moderátor, erre kellett felelnünk a Beregszászi Főiskola diákokkal zsúfolásig megtöltött dísztermében. A néhai királyi bíróság, a valamikori fegyvergyár kifogyta, levetette vakolatát, bordái kilátszódtak, vagy nem is volt, ami alól kilátszódnának. Ugyanaz a langaléta testalkat, mint északon, ám ami odafenn élére vasalt kisportoltság, az itt egyszerű soványság. A legkisebb konfekcióméret is lóg a férfiakon; zakójuk lötyög, ingnyakuk legfelül begombolva is átérne egy teniszlabdányi ádamcsutkát. A kérdező fiatal nyelvész önnön terminus technicusainak hálójában vergődött; megmentőjéért esdekelt. Amiben a közjó megtestesül, csakis a nyelv lehet, a közös emlékekkel berendezett nyelv. Nincs jogállami intézmény, melyben a közösségért viselt felelősség összegződhetne (ez a „fékek és ellensúlyok rendszere”), nincs szakzsargon – se jogi, se közgazdasági, se más-
milyen –, mely a felelősség, a kötelezettségek és jogosultságok alakzatait érvényes formába önthetné. Valami efféle hebegtem-habogtam, azon a nyelven, amin megtanultam teoretikusan gondolkodni, s ami nem éppen az erdő- vagy motorzúgás kollektív élményére apellál. Ha az irodalom

teremtő nyelve elvesztette hordképességét az európai társadalmakban, vajon az írók miért értenék rajta egymást? Vagy ha csak ők értik, mire mennek vele? Létezik-e középút az internet minőségi anarchizmusa és a kánon köldöknézó szkander-politikája között? Világosan működő önkorlátozó hatalom a tomboló dilettantizmus és a titkos lektorok, a magánnyelvek ellenében?

A „titkos lektorok” fogalmát egy németföldön élő magyar író vezette be, mondván, nem bíbelődnek „esztétikai finomkodásokkal” annak megítélésekor, milyen könyvet fordíttassanak le, hanem titkos lektorok döntenek el, mit kíván a német könyvpiac. A piac „láthatatlan kezének” Adam Smith-i víziója egy újabb mikroökonómiai szóképpel gazdagodott. Így már teljes a kép: a piacot a titkos lektorok láthatatlan keze igazgatja.

Az irodalom nyelve filozofikussá vált, a filozófiáé eltudományosodott, a posztmodern, „interdiszciplináris” tudományosság pedig visszahajlik a művészi szabadság ősalápotához. Semmi nincs a helyén. Nietzsche *A történelem hasznáról és káráról* című lenyűgözően pontos gondolatfutamai közt az „életet nem szolgáló” történettudósokról írja: „Ha például az egyikük Démokritosszal foglalkozik, joggal téved a kérdés a számra: miért nem Hérakleitosz? Vagy Philón? Vagy Bacon? Vagy Descartes? – és így tovább, tetszés szerint. S aztán: miért éppen egy filozófus? Miért nem egy költő, egy szónok? S egyáltalán. Miért éppen egy görög, miért nem egy angol vagy egy török? Talán nem elég nagy a múlt, hogy találjatok benne valamit, amihez képest nem tűnök önmagatok előtt olyan nevetségesen tetszőlegesnek?” Túlon túl nagy a múlt, tágas Európa a választáshoz az emberöltő léptékéhez képest.

Nem keveset vártunk a beregszászi ebédre-vacsorára, olyan jelentős európai szerzők, mint Vári Fábrián László vagy Penckófer János társaságában. A leves annyira csípős volt, hogy csak belekóstoltam, a főétel húsfalatkái hajdani, diétás gyomromhoz szabottak. Házi sörük viszont, bár minden korszóban más ízű, kifogástalan. Az is szerencse, hogy szereplésünk előtt sikerült hozzájutnunk némi hókiflihez a piaci forgatagban. Csak mikor hazaértünk, hallhattuk a rádióban, mi adja az ukrán étkek hamisítatlan egyedi stíhjét, ami időnként annyira föl-
erősödik, hogy a csábító reggeli rántottát már émelygőn toltuk félre: az Ukrajnából az EU-ba importált (testvériesen szólva: exportált) háztartási repceolajban nagy mennyiségű ásványi olajat mutattak ki. Táplálkozhat-e repceolajból a világirodalom?

Chairpersons’ Lunch-nak nevezték az utolsó, zártkörű fogadást, ahol megjelentem, és Mats Söderlund teátrálisan nekünk szegezte a szónoki kérdést: miért tettünk eleget szívélyes meghívásunknak? Mielőtt az elnök

pohárkocogtató felszólalási kedvét tudunkra adta, a Pánafrikai Írószövetség vezetője frissen beszerzett Nokia telefonjával fényképezte magát; lebernyegének suhanása mindig mást és mást csalt az objektív elé, hol kiváló rénszarvassonkát, hol a tenger valamely ínycsiklandó teremtményének darabkját szorongatva tárgyában. Valóban, mi célból gyűlt egy helyre a világ irodalma, mi rántott össze bennünket, mint vasreszeléket a mágnes? Hová törekszik, ami nem provinciális?

Oly sok kritika érte az európai metafizikát, vele együtt a személyiség önazonosságát, miközben bizonyos értékek mellől nem tágitott ez a konferencia sem; ráadásul e nemzetközi szerződésekből jól ismert szabadságjogokat éppen az európai történelem párolta sűrű szesszé. Ha nincsen metafizika, mit akar leleplezni, kerülgetni az irodalmi mű? A legegyszerűbb, ha az átjárható kultúráról és az uralhatatlan nyelvről szól, vagyis saját technikai gondjairól, így legalább az írók összekacsintanak műveik felett. Stockholmban gyakran éreztem, hogy könnyen kikezdehető, mégis fundamentális lelki, tudati műveleteket divatos vitatni, a nyilvánvaló esetlegességek viszont alááshatatlanok. A zárőnnepeségen felállva tapsoltuk a híres, kerekesszéken betolt író, akiről sosem hallottam, és akinek még a Szépirók Társaságának küldötte is csak futólag találkozott nevével, mikor egy évig Londonban élt. Olvasni nem olvas-ta könyveit. Kíváncsi lennék, a hatalmas teremben hányan tudnák idézni akár egyetlen könyvének címét is. A résztvevők tekintetét látva talán egy százalékuk.

Válaszok nélkül nincsenek kérdések. Korunk vezető filozófiai áramlatai tagadják a „szubsztancializmust”; ahány kérdező, annyi válasz. De minden egyes válasz elfogadható-e válasznak, vagy csak újabb kérdések között nyit frontot, nevezetesen: melyik válasz az elfogadható? A világirodalom nem nélkülözheti az azonos kérdésföltevéseket, ezért a válaszok legalább bizonyos körében való egyetértést sem. Milyen tartalmak, jelentések esnek áldozatul a világirodalmiságnak, melynek eredménye – olvasóit vesztett korunkban – legjobb esetben is a nyelvi határokon átívelő szubkultúrák kialakulása? Kiváltja-e ez a nemzeti kultúrákat, válogató logikája egynemű-e vele? Ha nem egynemű, miért feltétlenül magasabb rendű? Egyáltalán, hogyan fest, kik tervezik az európai író- és olvasó-uniformist? Út közben ért az egyik titkos lektor állásfoglalása az ír fordítási pályázatra benyújtott anyagokról. Lesújtó. Szemünkre veti, hogy bár elsőrangú magyar műveket olvasott, azok nem adják vissza az eredeti szövegek valamennyi árnyalatát. Miféle elvárásoknak kell megfelelnünk, az ír vagy a magyar olvasóknak?

Míntha a nagyvilágba vágó irodalom azon nyelv kulturális és működési törvényszerűségeinek mutatna sza-

márfület, amelyből vétetett. Könnyen lehet, hogy eredeti nyelvét veszve a lényegétől fosztják meg, még ha azzal egyenrangú, új mű születik is. Hiszen a szépirodalom lényege – egyebek mellett –, hogy megteremtse olvasóját, szemben a kizárólag szórakoztató irodalommal, mely létező közönségét szolgálja ki. Nehéz szabadulnom a gondolattól, hogy a nemzeti irodalmak intézményrendszereinek globális csődje hozza magával az igényt a globális intézményrendszerek iránt, melyek aztán bizonyos lokális elvárásoknak kell hogy eleget tegyenek. Az irodalom a valóban világméretű, szabad iparágakkal szemben sohasem szállhat ringbe, hiába ez a – nyíltan ki nem mondott – célja valamennyi ernyőszervezetnek. Minél nagyobbak, legitimitásuk is annál erősebb arra, hogy megmondják, mi számít helyes, és mi helytelen piaci magatartásnak, s hogy ki részesülhet érdekvédelemben.

A felvilágosodás óta kísért bennünket igazán az *univerzalizmus* rosszul felfogott értelme. Hittük már Európában, hogy képesek vagyunk olyan jogi kódexeket írni, melyek mindenütt egyformán ideálisan szabályozhatják életünket; hogy ami igazán fontos, nem franciákkal, németekkel, svéddekkel, írekkel, magyarokkal történik, hanem *emberekkel* és az *emberiséggel*, ezért hűsbavágó kérdéseink csakis közösek lehetnek. Ennek mégis ellentmond az irodalmi tapasztalat. Egy irodalmi téma attól válik érdekessé, izgalmassá, megrendítővé, értékes esztétikai minőséggé, hogy nem *általában* történik velünk, emberekkel, hanem rögzített időben, pontosan körülhatárolható térben, megnevezhető személyekkel. Éppen ettől lesz sorsunk örökérvényű, jó értelemben véve *univerzális*, amit viszont így kizárólag anyanyelvünkön élhetünk át.

Biztosra vettem, hogy az odaút kényelmetlenségeit, bőrdörmögő vizsgálati fogságát volt hivatott helyretolni a ragyogó mosolyú repülőkisasszony. Engedélyt kért tőlem, a jegyem hadd szóljon business class-ra visszafelé. Világirodalomtól nemzeti irodalomig vissza. „Milyen welcome drinket hozhatok?” – kezdte a stewardess, mialatt finoman lesegítette zakómat. Zamatos Villányit hazáig! A személyzet egy másik tagja megsértődött, mert csak a hetilapokat kértem a felajánlott mindenféle sajtótermék közül. „Úgysem történik semmi, nyár van” – vonogattam a vállamat zavartan. Forró kézmosó kendő, háromfogásos vacsora; krémleves, isteni vadas, és még az új kedvencből is átmentettek a gépre, kis szelet rénszarvassonka. Svédország utolsó ajándéka. A laptopom ezúttal a fedélzeten, de nem is ültetem fel a tédremre, ötlettelenebb, megállapodottabb vagyok utazómagasságon, mint bármikor.

Tízezer láb. Valahol itt lehet, ebben a szférában, a tejfölsűrű felhők és az angyalok között félúton a Földet keresztül-kasul száguldó internet, de talán még a világirodalom hazája is.